

ÜLKEMİZDE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNİN GENEL AMAÇLARINA KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ¹

Mehmet AKPINAR, Selahattin KAYMAKCI

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Trabzon.

İlk Kayıt Tarihi: 22.11.2011

Yayına Kabul Tarihi: 05.01.2012

Özet

Sosyal bilgiler ülkemiz eğitim sistemini uzun yıllardır etkileyen önemli derslerden biridir. Bu araştırmanın amacı ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarında meydana gelen değişimi 1968, 1998 ve 2005 öğretim programları temelinde açıklamaya çalışmaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme kullanılmıştır. Araştırmada doküman olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 1968, 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programı kitapçıkları kullanılmıştır. Araştırmanın verileri içerik analizi aracılığıyla çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda 1968, 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programları genel amaçlarında en çok vatandaşlığın vurgulandığı görülmüştür. Ayrıca 1968 ve 1998 programları genel amaçlarının büyük oranda birbiriyle benzer şekilde değiştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte 2005 öğretim programı genel amaçlarında diğerlerine göre yeni ve değişik yaklaşımlara yer verildiği anlaşılmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Sosyal Bilgiler, Öğretim Programı, Genel Amaç, Değişim*

A COMPARATIVE VIEW TO TURKISH SOCIAL STUDIES EDUCATION'S GENERAL GOALS

Abstract

Social studies is an important course that effects Turkish educational system for many years. The aim of this study is to explain changing of general goals of Turkish social studies education in the context of 1968, 1998 and 2005 social studies curricula. In this study, document analysis, one of the methods of qualitative approach, was used. 1968, 1998 and 2005 social studies curriculum guides, prepared by Ministry of National Education, were used as data sources. Data collected from curriculum guides were analyzed with content analysis. Results of this study showed that citizenship is the most stressed theme in the general goals of 1968, 1998 and 2005 social studies curricula. Besides, it is detected that goals of 1968 and 1998 curricula are more similar than 2005 curriculum. Also it is understood that goals of 2005 curriculum presents new and different approaches than others.

***Key Words:** Social Studies, Curriculum, General Goal, Changing*

¹ Bu makale 13-16 Ekim 2011 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen V. Ulusal Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi'nde sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

1. Giriş

Tarih boyunca, milletlerin ve devletlerin geleceğinin tayininde eğitim-öğretim faaliyetlerine büyük görevler yüklenmiştir. Eğitim-öğretim faaliyetleri bu görevleri çeşitli dersler aracılığıyla yerine getirmiştir. Amaçları arasında etkin, üretken, hak ve sorumluluklarını bilen, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen aktif insan tipleri ve iyi vatandaşlar yetiştirmek ideali bulunan sosyal bilgiler bu derslerden biridir.

Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin kökenini, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları ilk zaman dilimine kadar götürmek mümkündür. Tarih sahnesine ilk çıktıkları günden İslam'ı kabul edinceye kadar geçen süreç içerisinde Türklerin toplumsal yaşamla ilgili birtakım bilgi ve kuralları, gelenek ve görenekleri çocuk ve gençlere öğretmeye çalıştıkları bilinmektedir (1). İslam'ın kabulüyle birlikte Türklerde eğitim-öğretimin, bireylere İslam dininin esaslarının ve Türk gelenek ve göreneklerinin öğretilmesi şeklinde yeniden düzenlendiği belirtilmektedir (2). Bu durum sosyal bilgiler açısından değerlendirildiğinde dini etki bir yana bırakılırsa gerek İslam'ın kabulünden önce gerekse İslam'ın kabul edilmesiyle birlikte eğitim-öğretimde toplumsal yaşamın gerekleri olan gelenek ve göreneklerin bireylere öğretilmesinin esas alındığı sonucuna ulaşılmaktadır (3).

Osmanlı Devleti'nde de kuruluştan Tanzimat'a kadar geçen süreç içerisinde din eksenli toplumsal değerlerin öğretilmesine ağırlık veren sosyal bilgiler anlayışının egemen olduğu görülmektedir. Tanzimat Dönemi'nde ise 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile (Kamu Eğitim Tüzüğü) sosyal bilgiler kapsamında gösterilen derslerin tüm sıbyan mekteplerinde ve iptidailerde (günümüzdeki anlamıyla ilköğretim okullarında) okutulması kararlaştırılmış ve ilk defa Sultan II. Abdülhamit zamanında Maarif Nezareti'ne bağlı yeni yöntemlere (usul-i cedid) uygun eğitim yapan iptidailerde Muhtasar Tarih-i Osmani ve Muhtasar Coğrafya dersleri okutulmaya başlanmıştır. Bununla birlikte II. Meşrutiyet Dönemi'nde artan toprak kayıpları ve devletin içerisine düştüğü kötü durum sonucunda devletine bağlı yurttaş kimliği oluşturma düşüncesi ve okulun ideolojik bir araç olarak kullanılması gibi gerekçelerle iptidailerde Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ile İktisadiye gibi dersler de okutulmaya başlanmıştır. Böylelikle Osmanlı eğitim sisteminde sosyal bilgilerin kapsamı genişlemiş; tarih ve coğrafyanın yanı sıra, içeriğinde din ve ekonomi gibi bilim dallarının yer aldığı vatandaşlık bilgisi dersi eğitim-öğretim hayatındaki yerini almıştır (4,5,6,7,8).

Cumhuriyet Dönemi'nde de sosyal bilgiler eğitimi gelişimini sürdürmüştür. Bu çerçevede 1924, 1926, 1936, 1948, 1962, 1968, 1998 ve 2005 yıllarında öğretim programı temelinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk programı olan 1924 programında sosyal bilgiler öğretimi aracılığıyla milli ve vatani duyguların güçlendirilmesi amaçlanmış bu bağlamda sosyal bilgiler Tarih, Coğrafya ve Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye dersleri aracılığıyla teşkilatlandırılmıştır. 1924 programının bir devamı olarak kabul edilen 1926 programında ise sosyal bilgiler öğretimi iyi birer vatandaş yetiştirmek ve gençlere mensubu olduğu vatan ve

millet anlayışını kazandırmak amaçları doğrultusunda yapılandırılmıştır. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi kapsamında değerlendirilen tarih ve coğrafya dersleri programdaki yerini aynen korumuş, Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye dersi ise Yurt Bilgisi adı altında yeniden düzenlenmiştir (9,10,11). 1926 programını takip eden süreçte yapılan inkılâplar ve yeni inkılâplara uygun insan tipleri yetiştirme ihtiyacı sosyal bilgiler öğretimini de etkilemiştir. Bu kapsamda 1930 tarihli “Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi”nden hareketle Tarih ve Coğrafya derslerinin ortaokul bir, iki ve üçüncü (günümüzde ilköğretim altı, yedi ve sekizinci sınıflar) sınıflarda haftada ikişer saat, Yurt Bilgisi dersinin ise ortaokul iki ve üçüncü sınıflarda haftada ikişer saat okutulması kararlaştırılmıştır (5).

Cumhuriyet döneminin üçüncü programı olan 1936 programı daha önceki öğretim programlarında olduğu gibi cumhuriyete, inkılâplara ve sisteme sadık iyi vatandaşlar yetiştirme amacını muhafaza etmiştir. 1936 programına göre sosyal bilgiler kapsamında değerlendirilen tarih dersinin esas amacı Türk çocuklarına Türk İnkılâplarının manasını, şümülünü (kapsamını) ve tarihi önemini kavratmaktır. Coğrafyanın amacı, çocuklara memleketimizi ve yurdumuzu tanıtmak ve sevdirmek; Yurt Bilgisi’nin amacı ise Türk inkılâbının manasını, muhtelif cephelerinin önemini, Türkiye’nin sadet ve refahına yaptığı katkıyı ve memleketin istikbaline yapacağı tesiri öğrencilere kavratmak, onları Atatürk inkılâbının fedakâr birer unsuru olarak yetiştirmek şeklinde belirlenmiştir (12,13).

Cumhuriyetin dördüncü programı 1948’de yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik ortam yeni bir program geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu programda da sosyal bilgiler öğretimini konu alan derslerin diğer öğretim programlarına benzer şekilde değiştiği görülmektedir. 1948 programında Türk Dil Devrimi’nin de etkisiyle dilde sadeleştirme yaşandığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgileri konu edinen derslerin amaçlarında ifade açısından yalınlık, içerik açısından ise kısmi değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Tarih dersinin amaçlarına insanların çevreleriyle yaşayışları arasındaki sıkı ilişkiyi belirlemek ve insanların çevreleri üzerinde bir tesir ettiklerini çocuklara kavratmak şeklinde bir bölüm eklenmiştir. Ayrıca coğrafya ve yurt bilgisi derslerinin amaçlarının programla belirlenmiş olan genel amaçlar çerçevesinde düzenlendiği bilinmektedir. Genel amaçların ise yurttan ve dünyada meydana gelen milli, insani, kültürel, ekonomik ve demokratik gelişmeler temelinde toplumsal, kişisel, insanlık ilişkileri ve ekonomik hayat ana başlıkları dâhilinde ülke sevgisi, Türk devrimlerine bağlılık, vatandaşlık bilinci kazandırmak şeklinde kurgulandığı görülmektedir (13,14,15).

Cumhuriyet döneminde sosyal bilgiler öğretimine yönelik yapılan diğer bir çalışma 1962 program taslağıdır. 1962 program taslağı 1948 programının katı, yoğun ve mahalli şartları göz ardı eden anlayışına bir tepki ve değişen siyasal konjonktürün (çok partili siyasal hayata geçiş, 1960 İhtilali) bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (16,17). Bu program taslağı da öncekilerde olduğu gibi sosyal bilgiler öğretimi amaçlarını iyi ve sadık vatandaş bağlamında düzenlemiştir. Ayrıca sosyal bilgilerin doğasına uygun

olarak yapılanmasına yönelik ilk adım bu programda atılarak ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıfta okutulan tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersinin yerine Toplum ve Ülke İncelemeleri adıyla yeni bir ders getirilmiştir (4).

1962 program taslağının uygulamaya gerçekleştirildiği öğretim programı ise 1968 yılında yapılmıştır. Amaç ve ideolojik yapısı aynı kalmakla beraber 1968 programı sosyal bilgiler öğretimi anlamında önemli değişikliklere imza atmıştır. Bu kapsamda 1962 program taslağında ilköğretim 4 ve 5. sınıflarda okutulması öngörülen Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi kaldırılarak yerine “Sosyal Bilgiler” adı altında yeni bir ders konulmuştur. Ayrıca ilköğretim birinci kademeye (4. ve 5. sınıflara) benzer şekilde ikinci kademede de (6-7 ve 8. sınıflarda) Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi adı altında okutulan dersler birbirleriyle olan yakın ilişkileri ve çocuğa uygunluğu bakımından birleştirilerek Sosyal Bilgiler adı altında bir bütün haline getirilmiştir (1,18). Ancak 1968 programında sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili olarak yapılan düzenlemeler bununla sınırlı kalmamış 1980’li yıllardan itibaren artan program geliştirme çalışmaları çerçevesinde MEB tarafından 1981 yılında alınan kararla ortaokul son sınıflarda T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi okutulmaya başlanmıştır (19). Ayrıca MEB’in 1985 yılında aldığı kararla ortaokullarda okutulan sosyal bilgiler programı yürürlükten kaldırılarak yerine Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi adı altında üç ayrı ders konulmuştur. İlkokullarda okutulan sosyal bilgiler programı ise 1990 yılında yapılan küçük düzenlemelerle yürürlükte kalmıştır (3,20). Ayrıca 1992 yılında yeni Vatandaşlık Bilgisi programı uygulanmaya başlamış; 1993’te de Milli Tarih ve Vatandaşlık Bilgisi programlarında bazı düzenlemeler yapılmıştır (1).

Ülkenin siyasi ve politik yapısında meydana gelen olaylar (28 Şubat süreci ve sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçiş) ilköğretim programlarının tekrar kapsamlı bir şekilde ele alınmasını gerektirmiş ve bu bağlamda 1998 ilköğretim programı yapılmıştır. 1998 programında sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili radikal sayılabilecek değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda ilköğretim 6. ve 7. sınıflarda okutulan Milli Tarih ve Milli Coğrafya dersleri programdan kaldırılarak yerine sosyal bilgiler dersi getirilmiştir. Sosyal bilgiler dersi bütüncül bakış açısıyla ele alınarak dersin ilköğretim 4-5-6 ve 7. sınıflarda okutulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” ile yalnızca 8. sınıfta okutulmak üzere “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” adı altında iki ders programa eklenmiştir (3,21).

Ülkemizde sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili olarak büyük çapta son değişiklik 2005 yılında yapılmıştır. Bu programın yapılmasında Avrupa Birliği uyum sürecinin yanı sıra, bilim ve teknolojide meydana gelen değişiklikler, küreselleşme, sosyal bilgiler öğretimine yönelik yapılan akademik çalışmaların sonuçları gibi birçok faktörün etkili olduğu vurgulanmıştır (22). Programa bakıldığında sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili önemli değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Yeni program; yapılandırıcı anlayış etkisinde, NCSS tarafından belirlen tematik yaklaşımdan ilham alınarak, farklı sosyal bilgiler yaklaşımlarını bünyesinde barındıran, disiplinlerarası yaklaşımı yansıtan, bilgiyi üretmek ve kullanmak için gerekli kavram, beceri ve değerlerle do-

nanmış etkin Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları yetiştirmek iddiasıyla yapılmıştır (23). Bu bağlamda 1998 programında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi adı altında ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda okutulan ders kaldırılarak konuları sosyal bilgiler dersi içerisinde eritilmiştir. Ayrıca 1998 programında yalnızca 8. sınıfta okutulması kararlaştırılan ve konuları genel olarak 1945 yılında sonlandırılan “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” adlı dersin öğretim programı yenilenerek konularının 2000’li yıllara kadar gelmesi sağlanmıştır (24,25,26). Bununla birlikte 2010 yılında yapılan bir düzenlemeyle ilköğretim 8. sınıflara Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi adında yeni bir ders ilave edilmiştir (27).

Görüldüğü üzere sosyal bilgiler ve sosyal bilgiler öğretimine konu olan dersler uzunca bir süredir ülkemizde okutulmaktadır. Ancak son üç program olan 1968, 1998 ve 2005 programı çeşitli özellikleri nedeniyle önceki programlardan farklılık göstermektedirler. 1968 programı önemlidir; çünkü dünyadaki sosyal bilgiler öğretimi anlayışına olabildiğince uygun ve sosyal bilgiler adı altında bir dersin okutulmasına ilk defa bu programla başlanmıştır. 1998 programı önemlidir; çünkü 1998 programında, sosyal bilgilerin bir ders olarak ilköğretimin 4–5–6 ve 7. sınıflarında bütüncül bakış açısıyla okutulması karara bağlanmıştır. Bununla birlikte 2005 programı da gerek yapılandırmacı anlayışı yansıtması, gerekse sosyal bilgileri disiplinlerarası bir anlayışla yeniden ele alması gibi nedenlerden ötürü önem arz etmektedir. Ancak ilgili literatür tarandığında, yukarıda önemlerinden bir kısmı ifade edilen 1968, 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programları ve içeriğine yönelik çok ve çeşitli sayıda araştırmalar olmasına rağmen (1,2,3,6,7,23,28,29,30,31,32,33,34), bu öğretim programlarının yol haritalarını açıklayan genel amaçlara (35,36) ve bunların değişimine ilişkin karşılaştırmalı araştırmaların (4,37,38) azlığı dikkat çekmektedir. Bu anlamda 1968, 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programlarının genel amaçlarının ve bu genel amaçlarda meydana gelen değişimin eş zamanlı olarak ve detaylı bir şekilde sunulmasının bu alanda bulunan eksikliğin giderilmesine katkı yapacağına ve gelecekte yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edeceğine inanılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarında meydana gelen değişimi 1968, 1998 ve 2005 öğretim programları temelinde açıklamaya çalışmaktır. Araştırmayla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. 1968 sosyal bilgiler öğretim programının genel amaçları nelerdir?
2. 1998 sosyal bilgiler öğretim programının genel amaçları nelerdir?
3. 2005 sosyal bilgiler öğretim programının genel amaçları nelerdir?
4. 1968 öğretim programından 2005 öğretim programına kadar geçen süreç içerisinde ülkemiz sosyal bilgiler öğretim programlarının genel amaçlarında nasıl bir değişim meydana gelmiştir?

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel metodolojiden yararlanılmıştır. Bilindiği gibi nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Bu araştırmada, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsaması ve araştırmanın amacına uygunluğu nedeniyle nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır (39).

Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması:

Araştırmanın veri kaynağı, diğer bir anlatımda araştırmada doküman olarak kullanılan yayınlar aşağıda sunulmuştur:

- MEB. (1968). *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (1998). *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Programı*. İstanbul: MEB. Yay.
- MEB. (2005b). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4–5. Sınıflar Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yay.
- MEB. (2005c). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6–7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: MEB Yay.

Araştırmaya ilişkin dokümanlar, iki alan uzmanı akademisyen ve bir sosyal bilgiler öğretmeni tarafından Eylül-Ekim 2011 tarihleri arasında taranmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler; nitel veri analizinde sıklıkla kullanılması, herhangi bir yazılı metni ya da belgeyi incelemeye fırsat vermesi, verileri sayısal veya istatistiksel olarak sunma olanağı sağlaması gibi özelliklerinden dolayı içerik analizi yardımıyla çözümlenmiştir. Bu bağlamda dokümanlarda sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili olarak verilen genel amaçlar belirlenerek araştırma soruları doğrultusunda kodlanmıştır. Araştırmada yapılan kodlamanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla üçgenleme (triangulation) yapılmıştır. Dokümanlar öncelikle iki alan uzmanı akademisyen ve bir sosyal bilgiler öğretmeni tarafından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Daha sonra da yapılan analizler karşılaştırılmak suretiyle araştırmada sunulacak matris belirlenmiştir (40). Ayrıca ortaya çıkan veriler frekans (f) ve yüzde (%) olarak tablolatırılmış ve dokümanlardan yapılan doğrudan alıntılarla da desteklenmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarında meydana gelen değişimi 1968, 1998 ve 2005 öğretim programları temelinde açıklamaya çalışmak amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

-1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçları:**Tablo 1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçlarına İlişkin Betimsel Veriler**

Temalar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Vatandaşlık	13	46.43
Coğrafya	6	21.43
Vatandaşlık ve Tarih	4	14.29
Tarih	3	10.71
Vatandaşlık ve Coğrafya	2	7.14
Toplam	28	100

1968 sosyal bilgiler öğretim programının genel amaçlarına ilişkin betimsel veriler Tablo 1’de sunulmuştur. Buna göre amaçların %46.43’ünün vatandaşlık, %21.43’ünün coğrafya, %14.29’unun vatandaşlık ve tarih, %10.71’inin tarih, %7.14’ünün ise vatandaşlık ve coğrafya ile ilişkili olduğu görülmektedir.

1968 öğretim programının genel amaçları *1-Yurttaşlık Görev ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar; 2-Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri Yönünden Amaçlar; 3- Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar ve 4-Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar* olmak üzere toplam dört ana bölümden ve 28 maddeden oluşmaktadır.

Tabloya bakıldığında 1968 öğretim programının vatandaşlık teması altında toplam 13 amacın bulunduğu görülmektedir. Bu tema; iyi vatandaş, görev ve sorumluluk alma becerisine sahip olma, aileye önem verme, vatan ve millet uğrunda fedakârlıkta bulunmayı göze alma, kanunlara ve devlet otoritesine uyma ve saygılı olma, Türkiye Cumhuriyeti’nin özelliklerinin farkında olma ve cumhuriyet rejimini benimseme, yardımsever olma gibi birtakım davranışları bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte vatandaşlık teması; demokratik yaşayışı benimseme, insan hak ve sorumluluklarını bilme, saygı, hoşgörü, birlikte iş yapabilme ve karar verme becerilerine sahip olma, aile, okul ve toplum hayatının temel ilkelerini bilme, sosyal ilişkilere önem verme, Türk devlet yapısını bilme, kendi eşyasını ve çevresindeki eşyaları dikkatli kullanma ve koruma, tutumlu olma ve planlı çalışma alışkanlığı kazanma gibi unsurları kapsamaktadır.

1968 öğretim programının diğer bir temasını 6 madde ile coğrafya oluşturmaktadır. Coğrafya kapsamında bireyin çevresini, yurdunu ve dünyayı tanımasının yanı sıra plan, kroki ve harita becerileri kazanma gibi unsurlara değinilmektedir. Bununla birlikte coğrafya teması çerçevesinde coğrafi olayların neden ve sonuçlarını araştırma becerisine sahip olma ile üretim, dağıtım, tüketim, insanların geçinme yolları ve turizm gibi birtakım ekonomik bilgilere de vurgu yapılmaktadır.

Vatandaşlık ve tarih teması 4 madde ile 1968 öğretim programının genel amaçlarında yer almıştır. Bu tema, hem vatandaşlık hem de tarihle ilgili unsurlara değinilen amaç cümlelerinden oluşmaktadır. Örneğin, *Yurttaşlık Görev ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar* bölümünün 2. maddesi “şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar; milletin geleceğine olan güvenlerini artırır ve Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar” şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu cümlede verilen “şerefli bir geçmiş” “tarih”e; “her türlü fedakârlığı göze alabilecek karakter” vurgusu ise vatandaşlığa atıf yapmaktadır. Vatandaşlık ve tarih teması bağlamında, ayrıca toplum halinde yaşama zorunluluğu, millet kavramı, Türk milletinin karakteri, bayrağa, askere, orduya karşı saygı, sevgi ve güven duygularını kazanma, Türk devrimleri ve önemi, devrimlere bağlılık, çevresindeki sanat ve kültür eserlerini öğrenme ve koruma gibi konular da yer almaktadır.

1968 öğretim programında tarih teması (3 madde) da bulunmaktadır. Tarih temasında uygarlığın gelişimi, Türk uygarlığı, Türk büyüklerini tanıma, onlara karşı ilgi ve sevgi duyma, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri öğrenme, kâşiflere ve bilim insanlarını tanıma ve onlara karşı sevgi duyma gibi unsurlar bulunmaktadır.

Vatandaşlık ve coğrafya (2 madde) 1968 öğretim programı genel amaçlarından çıkarılan diğer bir temadır. Bu temada vatandaşlık ve tarih temasına benzer şekilde vatandaşlık ve coğrafya ile ilgili konulardan oluşmaktadır. Temanın ilk amacı; *Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçların* 3. maddesi olan “insanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı etkilerini, insan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını inceleyerek yurdun ekonomik kalkınmasında bilgili ve etkili birer yurttaş haline gelirler” ifadesini içermektedir. Diğer amaç ise *Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar* içerisinde yer alan “yakın çevrenin ekonomik değerleri ile milli kaynaklarımızı tanır ve bunları korumanın bir ödev olduğunu kavrarlar” adlı amacı kapsamaktadır.

-1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçları:

Tablo 2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçlarına İlişkin Betimsel Veriler

Temalar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Vatandaşlık	15	44.11
Coğrafya	6	17.65
Vatandaşlık ve Coğrafya	6	17.65
Vatandaşlık ve Tarih	5	14.71
Tarih	2	5.88
Toplam	34	100

Tablo 2’de 1998 sosyal bilgiler öğretim programının genel amaçlarına ilişkin betimsel veriler ele alınmıştır. Tablodan, amaçların vatandaşlık (%47.06), coğrafya (%17.65), vatandaşlık ve coğrafya (%17.65), vatandaşlık ve tarih (%14.71) ve tarih (%5.88) ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

1998 öğretim programının genel amaçları; *A-Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar*, *B-Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri Yönünden Amaçlar*, *C-Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yetenekleri Yönünden Amaçlar* ile *Ç-Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar* olmak üzere dört ana bölümden ve toplam 34 maddeden oluşmaktadır.

Tablodan 1998 öğretim programı içerisinde en fazla vatandaşlık temasıyla ilgili amaçların (15 madde) yer aldığı anlaşılmaktadır. Tema içerisinde iyi vatandaş tipi, Türkiye Cumhuriyeti’nin özellikleri ve cumhuriyet rejiminin önemi, Türk milletinin özellikleri, millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutma, Mustafa Kemal Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin evrensel yönlerini tanıma ve sevmeye, insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme bilinci kazanma, görev ve sorumluluk alma bilincine sahip olma, aile bütünlüğü, kanunlara ve devlet otoritesine uyma gibi amaçlar bulunmaktadır. Bununla birlikte tema kapsamında sosyal hayatın gerekliliği, demokratik yaşayış kurallarına uyma, hak ve sorumluluklar, yardımseverlik, farklı duygu ve düşüncelere karşı saygı ve hoşgörü, işbirliği ve karar verme becerilerine sahip olma, trafik kurallarına uyma, kendi eşyasını ve çevresindeki eşyaları dikkatli kullanma ve koruma, tutumlu olma ve planlı çalışma alışkanlığı kazanma gibi unsurlar da ele alınmaktadır.

1998 programı genel amaçları içerisinde coğrafya da (6 madde) önemli bir yer tutmaktadır. Amaçlar içerisinde coğrafya bağlamında bireyin çevresini, yurdunu ve dünyayı tanımasının yanı sıra plan, kroki ve harita becerileri kazanma gibi unsurlara değinilmektedir. Ayrıca beşeri ve ekonomik coğrafya kapsamında üretim, dağıtım, tüketim, insanların geçim yolları, turizm ve nüfus artışı gibi birtakım bilgilere de vurgu yapılmaktadır.

Vatandaşlık ve coğrafya da (6 madde) 1998 öğretim programı genel amaçları içerisinde yer alan önemli bir unsurdur. Bu tema kapsamında hem vatandaşlık hem de coğrafya teması altındaki bilgileri içeren amaç cümleleri toplanmıştır. Örneğin *Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yetenekleri Yönünden Amaçların* 1. maddesinde “*yurdumuzun, dünya üzerindeki yerinin önemini kavrar, ülkemizin kalkınmasında seyerek sorumluluk alma duygularını geliştirirler*” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadede geçen yurdumuzun dünya üzerindeki konumu coğrafya, ülkemizin kalkınmasında seyerek sorumluluk alma duygusu ise vatandaşlık temasının özelliklerini yansıtmaktadır. Vatandaşlık ve coğrafya teması altında ayrıca insanların birbirleriyle ve çevreyle etkileşimi, Türk dünyası coğrafyasını bilme ve bu yolla Türk milletinin büyük millet olduğunun farkına varma, ekonomik kalkınmayı sağlayan etkili bir vatandaş olma, çevreyi koruma ve önemi, çevre hakkı, milli kaynaklar ve ekonomik değerleri koruma ödevi gibi konulara da değinilmiştir.

Vatandaşlık ve tarih (5 madde) 1998 öğretim programı genel amaçlarının diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Adından da anlaşıldığı gibi vatandaşlık ve tarih teması, vatandaşlık ve tarih konularını yansıtmaktadır. *Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar* bölümünü 10. maddesi olan “bugünkü uygarlığın uzun bir geçmişin eseri olduğunu kavrar; bu uygarlıkta Türk milletinin hizmetini ve payını anlayarak, Atatürk’ün direktifleri uyarınca” millî kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma yolunda her fedakârlığı göze alabilme bilincini kazanırlar” cümlesi temadaki anlayışı özetleyen örneklerden biridir. Bununla birlikte tema içerisinde Türk milletinin onurlu tarihi ve önemi, geçmişinden güç alarak geleceğe güvenle bakma, fedakâr Türk evlatları olma, toplum halinde yaşama zorunluluğu, millet kavramı, Türk milletinin karakteri, bayrağa, askere, orduya karşı saygı, sevgi ve güven duygularını kazanma, Türk devrimleri ve önemi, devrimlere bağlılık, çevresindeki sanat ve kültür eserlerini öğrenme ve koruma gibi konular da bulunmaktadır.

1998 öğretim programı genel amaçları içerisinde tarihle ilgili 2 maddeye de yer verilmiştir. Bu tema; *Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar* bölümünde yer alan 7 ve 11. maddelerde ifadesini bulmuştur. Buna göre öğrenciler “tarihte milletimize ve İnsanlığa hizmet etmiş olan Türk büyüklerini tanır; tarihî olaylara yön veren kişilerin yerinde ve zamanında gösterdikleri ileri görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret, fedakârlık ve kahramanlıklarının tarihin akışını nasıl etkilediğini kavrarlar.” Ayrıca öğrenciler “bugünü daha iyi değerlendirebilmek için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasî olayların neden ve sonuçlarını günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve akıl yürütme yeteneğini geliştirirler (M.11).”

-2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçları:

Tablo 3. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçlarına İlişkin Betimsel Veriler

Temalar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Vatandaşlık	7	41.18
Vatandaşlık ve Tarih	4	23.54
Tarih	2	11.76
Coğrafya	2	11.76
Bilimsel Süreç Becerileri	2	11.76
Toplam	17	100

2005 sosyal bilgiler öğretim programının genel amaçlarına ilişkin betimsel verilere Tablo 3’te yer verilmiştir. Buna göre amaçların %41.18’inin vatandaşlık, %23.54’ünün vatandaşlık ve tarih, %11.76’sının tarih, %11.76’sının coğrafya ve %11.76’sının ise bilimsel süreç becerileriyle ilişkili olduğu görülmektedir.

2005 öğretim programı genel amaçları toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Bu

bağlamda en çok amaç cümlesinin vatandaşlık teması (7 madde) altında bulunduğu tablodan anlaşılmaktadır. Tema içerisinde kendi özelliklerinin farkına varma, ideal vatandaşlık tipolojisi, hukuk kuralları ve eşitlik, meslekler ve çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemi, birey, toplum ve devlet ilişkileri, katılım, küresel konular ve küresel vatandaşlık algısı gibi konulara değinildiği görülmektedir.

2005 öğretim programı genel amaçlarında vatandaşlık ve tarih de (4 madde) önemli bir yer tutmaktadır. Bu tema çerçevesinde hem vatandaşlık hem de tarih içeriğini yansıtan amaçlar ele alınmıştır. Örneğin programın 15. genel amacında öğrenciler *“insan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler”* ifadesi yer almakta ve bu ifade verilen tarihsel süreç tarihe, yaşamını demokratik kurallara göre düzenleme ise vatandaşlığa atıf yapmaktadır. Vatandaşlık ve tarih temasında ayrıca Atatürk İlke ve İnkılapları’nın önemi, lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri benimseme, Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel unsurlar, milli bilinç, kültürel mirası koruma ve geliştirme, bilim ve teknolojinin gelişim süreci ve kullanımı gibi öğeler de bulunmaktadır.

Tarih, 2005 öğretim programının diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Tarih teması programda toplam 2 madde de ifadesini bulmuştur. Buna göre öğrenciler, *“farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar (M.10).”* Ayrıca *“farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder (M.16).”*

2005 öğretim programı genel amaçları içerisinde coğrafya da (2 madde) yer almaktadır. Bu bağlamda öğrenciler *“yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar (Madde 6). Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar (M. 8).”*

2005 programının son boyutunu ise bilimsel süreç becerileri (2 madde) oluşturmaktadır. Bilimsel süreç becerileri teması bilgiyi araştırma, kullanma ve uygulama gibi konulara değinmektedir. Bu temayı ifade eden genel amaç cümleleri şunlardır: *“Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir (Madde 7). Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlâki gözetir (M. 12).”*

-Sosyal Bilgiler Öğretiminin Genel Amaçlarında Meydana Gelen Değişim:

Sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarında meydana gelen değişim nicelik ve içerik açısından değişim olmak üzere iki alt başlıkta aşağıda sunulmuştur:

Tablo 4. Öğretim Programlarının Amaçlarında Meydana Gelen Niceliksel Değişime İlişkin Betimsel Veriler

Öğretim Programları	Amaç Bölüm Sayısı	Amaç Sayısı
1968 Öğretim Programı	4	28
1998 Öğretim Programı	4	34
2005 Öğretim Programı	---	17

1968, 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programlarının amaçlarında meydana gelen nicelik değişimine ilişkin bilgiler Tablo 4'te açıklanmıştır. Buna göre, 1968 programında 4 ana bölüm ve 28 amaç varken, 1998 programında 4 ana bölüm ve 34 amaç vardır. Buna karşın 2005 öğretim programında bölümlere ayrılmamış 17 genel amaç cümlesi bulunmaktadır.

Yukarıda öğretim programlarının genel amaçları ifade edilirken de değinildiği gibi, 1968 ve 1998 programında genel amaçlar 4'er ana bölüm etrafında açıklanmıştır. 1968 programının ana bölümleri şunlardır: *1-Yurttaşlık Görev ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar; 2-Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri Yönünden Amaçlar; 3- Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar ve 4-Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar*. 1998 programının ana bölümleri ise şunlardır: *A-Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar; B-Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri Yönünden Amaçlar; C-Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yetenekleri Yönünden Amaçlar ile Ç-Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar*. Amaç bölümlerine bakıldığında küçük kelime farklılıkları dışında (yurttaşlık kavramının yerine vatandaşlık kavramının kullanılması ve çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yeteneklerini geliştirmek yönünden amaçlar ifadesinden “geliştirmek” kelimesinin çıkarılması) herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Öte yandan 2005 öğretim programında bölümlere ayırma alışkanlığından vazgeçildiği ve sadece genel amaçların verildiği dikkat çekmektedir.

Amaç sayıları bağlamında tablo değerlendirildiğinde 1968 programında 28 olan sayının 1998'de 34'e çıkarılarak fazlaştırıldığı, buna karşın 2005 programında amaç sayılarının 17'ye düşürüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte 1968 ve 1998 programında uzun tutulan amaç cümlelerinin 2005 programında daha kısaltılarak yalınlaştırılmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir.

Tablo 5. Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Genel Amaçlarında Meydana Gelen İçerik Değişimine İlişkin Betimsel Veriler

Temalar	1968 Öğretim Programı		1998 Öğretim Programı		2005 Öğretim Programı	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Vatandaşlık	13	46.43	15	44.11	7	41.18
Coğrafya	6	21.43	6	17.65	2	11.76
Vatandaşlık ve Tarih	4	14.29	5	14.71	4	23.54
Vatandaşlık ve Coğrafya	2	7.14	6	17.65	----	----
Tarih	3	10.71	2	5.88	2	11.76
Bilimsel Süreç Becerileri	----	----	----	----	2	11.76
Toplam	28	100	34	100	17	100

1968, 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programlarının genel amaçlarında meydana gelen içerik değişimine ilişkin bilgiler Tablo 5'te ele alınmıştır. Tablodan her üç programda da vatandaşlıkla ilgili konuların önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte coğrafyayla ilgili amaçların 1968 ve 1998 öğretim programlarında 2005 öğretim programına göre daha fazla yer tuttuğu dikkat çekmektedir. Vatandaşlık ve tarihin ise 1998 öğretim programında 1968 ve 2005 öğretim programlarına göre daha fazla yer aldığı görülmektedir. Öte yandan vatandaşlık ve coğrafyayla ilgili olarak 1968 programına göre 1998 programında daha fazla amaca yer verildiği, buna karşın 2005 programında vatandaşlık ve coğrafyayla ilgili herhangi bir amacın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Tarih bağlamında ise 1968 programında daha fazla, 1998 ve 2005 programlarında ise eşit sayıda amacın yer aldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca bilimsel süreç becerisiyle ilgili genel amaçların sadece 2005 öğretim programında bulunduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 5'te verilen temalar ve içerikleriyle ilgili karşılaştırmalar aşağıda sunulmuştur:

-Vatandaşlık:

Vatandaşlık kapsamında öğretim programları incelendiğinde yurttaşlık/vatandaşlık kavramı ve içeriğine ilişkin bilgilere yer verildiği görülmektedir. Bu anlamda 1968 ve 1998 programları genel amaçlarında küçük farklılıklarla "iyi yurttaş/vatandaş" kavramı etrafında ailesine, milletine, yurduna, Atatürk ilke ve inkılapları ile ülkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci, fedakâr ve fazilet sahibi, insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme bilincine sahip mükemmel insan olma özellikleri açıklanmıştır. Buna karşın 2005 öğretim programı genel amaçlarında "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma" kavramı çerçevesinde vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olma özelliklerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bununla birlikte öğretim programı genel amaçlarında "küresel vatandaşlık" kavramına atıfta bulundurmaya olanak sağlayan ifadeler de rastlanmaktadır. 1998 programında "toplumu yönlendiren Mustafa Kemal Atatürk ve diğer

Türk büyüklerinin sadece millî değil, evrensel yönlerini de kavrayarak ve takdir ederek; milletimize de düşen insanlık görevleri bulunduğunu görür, insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme bilincine varırlar” amacına karşın 2005 programında “insanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir” amacı yer almaktadır. Bu anlamda 2005 programında küresel vatandaşlık vurgusunun 1998 programına göre daha açık ve net bir şekilde ve kuramdan ve uygulamaya dönük olarak yapılandırıldığı söylenebilir. Bu durum kronolojik anlamda programların yapılış tarihinde meydana gelen değişimin yanı sıra bilimde ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler, küreselleşmeyle birlikte sınırların ortadan kalkması, AB’ye giriş ve kriterlere uyum süreci, programın temel öğelerinin değişimi, programın oluşturulmasında bazı ülkelerin model alınması gibi birtakım faktörlerle açıklanabilir (22,24,25,41).

Vatandaşlık teması bağlamındaki değişimde dikkat çeken önemli bir unsur ailedir. 1968 ve 1998 programlarının genel amaçlarında aile vurgusu ön plandayken 2005 programında bu durum birey yönüne kaymıştır. Bu durum, toplumda meydana gelen büyük dönüşümün, diğer bir anlatımla geniş aileden çekirdek aileye, toplumsallıktan bireyciliğe doğru gelişen bir değişim sürecinin öğretim programlarına yansımaları şeklinde açıklanabilir (42).

Vatandaşlık temasında bazı unsurlar sadece bir öğretim programında yer almıştır. 1998 programında yer alan trafik kurallarına uyma ile 2005 programında yer alan meslekleri tanıma, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanma amaçları iki örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum 1998’e kadar geçen süreçte ülkemizde meydana gelen motorlu araç sayısındaki artış ve 2000’li yıllarda artmaya başlayan toplam kalite yönetimi, meslek seçiminin küçük yaşlarda başlaması, mesleklerde profesyonelleşme gibi birtakım süreçlerle açıklanabilir.

Vatandaşlık teması kapsamında yukarıda verilen unsurların dışında birtakım beceri ve değerlerin kazandırılmasına yönelik genel amaç ifadelerine de yer verilmiştir. 1968 ve 1998 öğretim programlarında öğrencilere; her yönde görev ve sorumluluk alma, millet ve yurda karşı canla başla hizmet etme, insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme bilincine sahip olma, grup faaliyetlerine katılma, çalışmalarını demokratik yaşayış kurallarına göre düzenleme, yardımlaşma, birbirine karşı saygı ve hoşgörü gösterme, beraber çalışma, sorumluluk alma, yardımlaşma ve karar verme kurallarını uygulama, kendi eşyasını, okulunu, okul eşya ve araçlarını dikkatli kullanma ve koruma alışkanlığı kazanma, tutumlu olma ve planlı çalışma alışkanlığı edinme gibi beceri ve değerlerin kazandırılması benimsenmiştir. 2005 programında ise bu ayrıntılı betimleme yerine; özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkında olma; birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanma ve katılımın önemine inanarak kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürme gibi birtakım beceri ve değerlerin öğretimi ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte öğretim programları genel amaçlarında kanunlara uyma, hukuk ve eşitlik, insan hak ve sorumlukları gibi birtakım unsurlara da benzer şekilde yer verildiği iddia edilebilir.

-Coğrafya:

Coğrafya çerçevesinde öğretim programları irdelendiğinde 1968 ve 1998 programlarının genel amaçlarının 2005 programına göre daha ayrıntılı olduğu görülmektedir. 1968 programında çevre-yurt ve dünyanın, 1998 programında yurt ve dünyanın, 2005 programında ise çevre ve dünyanın coğrafi özelliklerine vurgu yapılmıştır. Bu vurgulama 1968 ve 1998 programlarında Türkiye merkezli olarak ele alınırken 2005 programında daha küresel olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte her üç programda da fiziki coğrafyadan ziyade beşeri ve ekonomik coğrafyanın ön plana alındığı görülmektedir. Ayrıca 1998 programında diğer programlardan farklı olarak nüfus artış hızına dikkat çekilmiştir. Buna ilaveten, 1968 ve 1998 programlarında öğrencilere plân, kroki, harita ve grafik becerileri kazandırılmasının hedeflendiği, 2005 programında ise bu becerilerin coğrafya teması yerine bilimsel süreç becerileri başlığı altında ele alındığı görülmüştür. Öte yandan her üç programda da ekonominin temel kavramlarına (üretim, dağıtım ve tüketim gibi) dikkat çekildiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte diğer programlardan farklı olarak 2005 programında kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerine ve önemine değinilmesi, vatandaşlık ve tarih gibi temalarda milli-yetçilikten arınık bir söylem geliştirmeye çalışan bir program için oldukça anlamlıdır.

-Vatandaşlık ve Tarih:

Vatandaşlık ve tarih kapsamında öğretim programlarına bakıldığında bu temada vatandaşlık becerileri ve değerlerin fazlaca yer aldığı görülmektedir. 1968 programında milleti için her türlü fedakârlığı göze alma; millete, bayrağa, askere ve orduya karşı sevgi, saygı ve güven duyma, Türk devriminin değerlerine bağlı olma ve onları korumaya istekli oluş ve milli değerlerimizi koruma gibi unsurlara ağırlık verilmiştir. 1998 programında 1968 programında sıralanan değerlerin yanı sıra Atatürk'ün direktifleri uyarınca "millî kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma" yolunda her fedakârlığı göze alabilme bilinci kazanmak da yer almıştır. 2005 programında ise diğerlerinden farklı bir yol izlenerek ulusal ve çağdaş değerlere vurgu yapılmış, kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi, yaşamını demokratik kurallara göre düzenleme, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma gibi değişik beceri ve değerlere vurgu yapılmıştır.

Vatandaşlık ve tarih teması kapsamında meydana gelen önemli değişimlerden biri de üslup da yaşanmıştır. Bu bağlamda 1968 ve 1998 programında fazlaca yer alan milliyetçi ve hamasî söylemler 2005 programında milliyetçi söylemlerden daha arınık ve anlatım açısından daha yalın hale getirilmiştir. Bu durum öğretim programının yenilenme gerekçelerinden biri olan AB'ye uyum kriterleri ve küresel vatandaş yetiştirme idealinin yanı sıra son yıllarda sıkça vurgulanan "ben ve öteki" kavramlarından sıyrılmış, toplumsal barışa ve demokratik eğitime olanak sağlayan eğitim-öğretim sistemi vücuda getirme düşüncesinin bir ürünü olarak da nitelendirilebilir (22,38,43).

-Vatandaşlık ve Coğrafya:

Vatandaşlık ve coğrafya bağlamında öğretim programları incelendiğinde, vatandaş-

lık ve coğrafyayla ilgili genel amaçların 1968 ve 1998 programlarında yer aldığı buna karşın 2005 programında yer almadığı görülmektedir. 1998 programı genel amaçlarının 1968 programına göre daha kapsamlı ve ayrıntılı açıklandığı dikkat çekmektedir. 1998 programı genel amaçlarında 1968'den farklı olarak Türk Dünyası Coğrafyası'na ve Türk milletinin özelliklerine vurgu yapıldığı, yaşanabilir çevreden ve bunun korunmasından bahsedildiği, ülkemizin jeopolitik önemi ile ülkemizin kalkınmasında sevk sorumluluk almanın önemine işaret edildiği görülmektedir. Bu yeniliklerin kronolojik anlamda değişen dünya ve hayat şartlarının yanı sıra 1991'de SSCB'nin dağılarak Türk Cumhuriyetleri'nin kurulması ve Türkiye'nin yaşadığı ekonomik bunalımlar, çevre tahribatı, doğal dengenin bozulması, doğal hayatı korumanın gerekliliği gibi konularda yapılan araştırmaların öğretim programına yansıtılması ihtiyacından kaynaklandığı söylenebilir.

-Tarih:

Tarih bağlamında öğretim programlarına bakıldığında vatandaşlık olduğu gibi tarihte de ifadelendirmelerde farklılaşmanın meydana geldiği görülmektedir. Bu kapsamda 1968 programı genel amaçlarında uygarlığın gelişiminde Türk milletinin rolü, Türk büyükleri ve tarihe katkıları; 1998 programında Türk büyükleri ve tarihe katkıları şeklinde yapılan ifadelendirmeler 2005 programında terk edilerek amaçlar milliyetçi söylemden daha arınık hale gelmiştir. Bununla birlikte tarihle ilgili genel amaçlar 1998 programında kısmi olarak, 2005 programında ise tam anlamıyla Türk tarihine odaklanmaktan sıyrılarak daha evrensel ve bütüncül olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Öte yandan 1968 programında vurgulanan Türk büyüklerine, kâşiflere ve bilim adamlarına saygı ifadelerine 1998 ve 2005 programlarında yer verilmemiştir (38). Ayrıca 1968 programından farklı olarak 1998 ve 2005 programlarında öğrencilere kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve akıl yürütme, değişim ve sürekliliği algılama gibi birtakım becerilerin kazandırılması amaçlanmıştır.

-Bilimsel Süreç Becerileri:

Bilimsel süreç becerileri başlığı altında öğretim programları incelendiğinde 1968 ve 1998 programında böyle bir temanın bulunmadığı görülmektedir. Her ne kadar bu programların coğrafyayla ilgili genel amaçlarının "Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yetenekleri Yönünden Amaçlar" kısmında "plân, kroki, harita ve grafik bilgileri kazanarak onlardan yararlanabilir hâle gelirler" amacı mevcut ise de 2005 programında yer alan genel amaç da vatandaşlık, tarih veya coğrafya şeklinde nitelendirilebilecek bir kategoriden değil de başlı başına disiplinler ötesi bir beceriden bahsedilmektedir. Bununla birlikte 2005 programında diğer programlardan farklı olarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlaka (etiğe) önem vermeye de vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durumların, öğretim programının çağa uygun insan tipi yetiştirme ve öğrencilere problem çözme becerisi kazandırma hedefleri ile 2005 öncesi yapılan PISA ve diğer uluslararası sınavlarda Türk öğrencilerin harita, tablo ve grafik okuma gibi konulardaki bilgi ve beceri eksikliklerinin giderilmesiyle ilgili olduğu ileri sürülebilir.

(22,41).

Yukarıda ifade edilen temalar ve içeriklere ek olarak genel amaçlarda yaşanan değişimle ilgili şu bilgilere de yer verilebilir:

2005 öğretim programının genel amaçlarının diğer öğretim programlarına oranla sonu kavrama, kullanma ve istekli olma gibi ifadelerle biten amaç cümleleri ile daha çok bilişsel, duyuşsal ve devinişsel özelliklere yer verdiği anlaşılmıştır. Diğer bir anlatımla 1968 ve 1998 programlarına oranla 2005 programı genel amaçlarında Bloom taksonomisine yönelik daha sistematik bir tasnifin varlığından söz edilebilir. Ayrıca amaç cümlelerinin sonunda analiz etme, kendine özgü görüşler ileri sürme gibi özellikle bilişsel basamağın üst düzeylerine (analiz, sentez ve değerlendirme) atıfta bulunulduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte her üç programın amaç cümlelerinde ifadelendirmelerin uzun tutulması ve bazı amaç cümlelerinin birden fazla davranışı içermesi nedeniyle gözlenebilirlik ve ölçülebilirlikle ilgili gibi birtakım problemler de bulunmaktadır (35,38). Buna ilaveten 2005 programındaki genel amaçların diğer öğretim programı amaçlarına göre Barr, Barth ve Shermis'in (44) ortaya koymuş olduğu sosyal bilgilerin doğasında yer alan yaklaşımları (*ulusal bilinçe sahip vatandaş=vatandaşlık bilgisi aktarımı olarak sosyal bilgiler; sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanma=sosyal bilim olarak sosyal bilgiler ve bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde kullanma, düzenleme ve geliştirme=yanıtsıcı inceleme olarak sosyal bilgiler*) daha çok yansıttığı ve disiplinlerarası yaklaşım ile eş zamanlı (senkronik) bakış açısı kazandırmaya daha uygun olduğu ileri sürülebilir. Bu durumun sosyal bilgiler eğitimine yönelik olarak yapılan akademik çalışmaların sayısındaki artış ve bu çalışmaların ortaya koyduğu verilerin öğretim programına yansıtılmasından kaynaklandığı belirtilebilir (22,23,41).

4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin kökenini, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları ilk zaman dilimine kadar götürmek mümkündür. Hiç kuşkusuz o günden günümüze kadar geçen süreçte sosyal bilgiler bir dizi evrim geçirmiştir. Özellikle Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti'nde iyice yoğunlaşan Batı'yı örnek alma düşüncesinin eğitim-öğretim faaliyetlerine uygulanması isteği, cumhuriyet döneminde ifadesini bulmuş, bu anlamda sosyal bilgiler dersinde de birtakım yenilikler yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde sosyal bilgiler eğitimiyle ilgili olarak 1924, 1926, 1936, 1948, 1962, 1968, 1998 ve 2005 yıllarında öğretim programı temelinde çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarında meydana gelen değişimi 1968, 1998 ve 2005 öğretim programları temelinde açıklamaya çalışan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Dünyadaki sosyal bilgiler öğretimi anlayışına olabildiğince uygun ve sosyal bilgiler adı altında bir dersin okutulmasına eğitim tarihimizde ilk defa olanak sağlayan 1968 öğretim programında sosyal bilgiler dersiyle ilgili 4 ana bölümde (*1-Yurttaşlık Görev ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar; 2-Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri*

Yönünden Amaçlar; 3- Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar ve 4-Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar) toplam 28 genel amaç bulunmaktadır. Bu amaçlarda en çok vatandaşlığa vurgu yapıldığı belirlenmiştir. Vatandaşlıktan sonra sırasıyla coğrafya, vatandaşlık ve tarih, tarih ile vatandaşlık ve coğrafya temaları kapsamında değerlendirilen içeriğin yer aldığı ortaya çıkmıştır.

Sosyal bilgiler dersinin bütüncül bakış açısıyla ele alınarak ilköğretim 4-5-6 ve 7. sınıflarda okutulmaya başlanması 1998 öğretim programıyla başlamıştır. 1998 öğretim programında sosyal bilgiler dersiyle ilgili 4 ana bölümde (*A-Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden Amaçlar, B-Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri Yönünden Amaçlar, C-Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yetenekleri Yönünden Amaçlar*) ile *Ç-Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden Amaçlar*) toplam 28 genel amaç yer almaktadır. Bulgulardan vatandaşlığın en çok yinelenen tema olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vatandaşlıktan sonra ise çoktan aza doğru coğrafya, vatandaşlık ve coğrafya, vatandaşlık ve tarih ile tarih temalarının ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Temel felsefesi itibariyle yapılandırıcılığı yansıtması, sosyal bilgileri disiplinlerarası anlayışla yeniden ele alması gibi nedenlerden dolayı önem arz eden 2005 öğretim programında sosyal bilgiler kapsamında toplam 17 genel amaç bulunmaktadır. Bulgulardan 2005 programında da en çok vatandaşlık temasının vurgulandığı anlaşılmıştır. Daha sonra genel amaçlarda sırasıyla vatandaşlık ve tarih, tarih, coğrafya ve bilimsel süreç becerilerinin yer aldığı ortaya çıkmıştır.

1968, 1998 ve 2005 öğretim programları genel amaçlarının niceliksel bağlamda değişimi incelendiğinde 1968 ve 1998 programlarında birbirine benzer ifadelerle yer alan 4 ana bölümün 2005 programında bulunmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte amaç sayıları kapsamında 1968 programına göre 1998 programında bir artış, her iki programa göre 2005 programında ise büyük miktarda bir düşüşün meydana geldiği görülmüştür. Bununla birlikte 2005 programında amaç cümlelerinin diğer programlara göre daha kısa, sade ve anlaşılır olduğu belirlenmiştir.

1968, 1998 ve 2005 programları genel amaçları içerik bağlamında incelendiğinde her üç programda da vatandaşlığın en çok vurgulanan tema olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum ülkemiz eğitim-öğretim sisteminde halen sosyal bilgiler dersinin bir vatandaşlık öğretim programı olma özelliğini (45) koruduğu şeklinde yorumlanabilir. 1968 ve 1998 öğretim programlarında yer alan temaların küçük niceliksel farklar dışında genellikle benzer şekilde değiştiği söylenebilir. Bu çerçevede 2005 öğretim programının vatandaşlık ve coğrafya temasını içeren amaçlara sahip olmaması ve bilimsel süreç beceriyle ilgili amaçlara yer vermesi nedeniyle diğerlerinden ayrıldığı ifade edilebilir.

Vatandaşlık teması bağlamında bulgular incelendiğinde önemli değişimlerden birinin yurttaşlık/vatandaşlık kavramının içeriğine yönelik olarak yaşandığı görülmektedir.

Bu bağlamda 1968'den 2005'e kadar geçen süreç içerisinde öğretim programlarının genel amaçlarında ulusal vatandaşlık yaklaşımından küresel vatandaşlık yaklaşımına doğru bir geçişin varlığından söz edilebilir. Bununla birlikte vatandaşlık teması bağlamında "aile" unsurunda da bir değişim yaşanmıştır. 1968 ve 1998 programlarında sıklıkla vurgulanan aile kavramının 2005 programında yerini bireye; 1968 ve 1998 programlarında baskın olan toplum merkezci bakış açısının da yerini ben-merkezci (bireyci) bakış açısına bıraktığı ileri sürülebilir. Tema içerisinde trafik kurallarına uyma (1998 programı) ve meslek seçimiyle ilgili bilgilere (2005 programı) yönelik amaçlara da rastlanmıştır. Ayrıca tema kapsamında kanunlara uyma, hukuk ve eşitlik, insan hak ve sorumlukları gibi birtakım unsurların tüm öğretim programlarında benzer şekilde değiştiği belirlenmiştir.

Coğrafya bağlamında bulgulara bakıldığında 1968 ve 1998 programlarının genel amaçlarının 2005 programına göre daha ayrıntılı olduğu görülmektedir. 2005 programında diğer programlara oranla ulusaldan ziyade küreselin tercih unsuru olduğu söylenebilir. Bununla birlikte her üç programda da fiziki coğrafyadan ziyade beşeri ve ekonomik coğrafyanın merkeze alınmaya çalışıldığı iddia edilebilir. Ayrıca 1968 ve 1998 programlarında plân, kroki, harita ve grafik gibi coğrafi becerilere dikkat çekilirken 2005 programında bu becerilerin coğrafya teması yerine bilimsel süreç becerileri içerisinde açıklandığı tespit edilmiştir.

Vatandaşlık ve tarih kapsamında bulgular değerlendirildiğinde her üç öğretim programında da vatandaşlık ve tarihle ilgili becerilere ve değerlere yer verildiği görülmüştür. Ancak 2005 öğretim programının ulusal ve çağdaş değerleri benimsemesi, kültürel mirası geliştirme, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma gibi hedeflere yönelmesi nedeniyle diğer öğretim programlarından farklılık gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte 2005 programının üslup bağlamında 1968 ve 1998 programında fazlaca yer alan milliyetçi ve hamasî söylemleri terk ettiği ve olabildiğince milliyetçi söylemlerden arınık ve anlatım açısından daha yalın hale getirildiği ileri sürülebilir.

Vatandaşlık ve coğrafya bağlamında bulgulara bakıldığında 2005 programının diğerlerinden ayrıldığı ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede vatandaşlık ve coğrafyayla ilgili genel amaçlar 1968 ve 1998 programlarında yer almış, 2005 programında ise yer almamıştır. 1998 programının 1968 programından ayrılan yönünün ise, ülkemizin jeopolitik önemi, Türk Dünyası Coğrafyası ve yaşanabilir (doğal) çevre söylemleri etrafında şekillendiği açıklanabilir.

Tarih bağlamında bulgular incelendiğinde 2005 programının farklılıklarıyla öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda 2005 programında yer alan genel amaçların 1968 ve 1998 programlarına göre milliyetçi söylemden daha arınık olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca tarihle ilgili genel amaçların 1998 programında kısmî olarak, 2005 programında ise tam anlamıyla Türk tarihi odaklı yapılanmadan evrensel tarih odaklı yapılanmaya doğru kaydığı belirtilebilir. Buna ilaveten 1998 ve 2005 programlarında öğrencilere birtakım tarihsel becerilerin (kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve akıl yürütme, değişim ve sürekliliği algılama vb.) kazandırılmasının amaçlandığı söylenebilir.

Bilimsel süreç becerileri çerçevesinde bulgular değerlendirildiğinde bu temaya ilişkin amaçların sadece 2005 programında yer aldığı görülmektedir. Böylelikle bilimsel düşünme, bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretme ile etik gibi kavramlarla genel anlamda bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde kullanma ve düzenleme gibi problem çözmenin ana unsuru sayılabilecek birtakım söylemler öğretim programı genel amaçlarında yer almıştır.

Yukarıda ifade edilen sonuçlara ek olarak 2005 öğretim programında diğer öğretim programlarına nazaran daha çok ve sistematik olarak bilişsel, duyuşsal ve devinişsel özelliklere dikkat çekilmiştir. Bu anlamda 2005 genel amaçlarının diğer öğretim programları genel amaçlarına oranla Bloom Taksonomisi'ndeki bilişsel, duyuşsal ve devinişsel özelliklere daha uygun ve sistematik tarzda yapılandırıldığı belirtilebilir. Bununla birlikte amaç cümlelerinin bazen birden çok davranışı kapsaması, gözlenebilirlik ve ölçülebilirlikte yaşanabilecek sıkıntılar nedeniyle zor sınıflandırabileceği de gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Ayrıca 2005 programındaki genel amaçların diğer öğretim programı amaçlarına oranla sosyal bilgilerin doğasında yer alan yaklaşımları daha çok yansıttığı ve amaçların sunumunda disiplinlerarası yaklaşımın daha belirgin olduğu ve amaçlar açıklanırken eş zamanlı (senkronik) bakış açısının merkeze alınmaya çalışıldığı ileri sürülebilir.

Araştırma sonuçlarından hareketle aşağıdaki öneriler yapılabilir:

- 2005 sosyal bilgiler öğretim programında verilen genel amaçlar amaç hazırlama ölçütlerine göre yeniden yazılarak daha düzenli hale getirilmelidir.
- Çağa ve değişen şartlara göre sosyal bilgiler öğretim programı genel amaçlarının da yenilenmesi, ilaveler ve çıkarmalar yapmak suretiyle güncellenmesi yetkililerce ihmal edilmemelidir.
- Bir ileriki araştırmada 1968, 1998 ve 2005 öğretim programları sosyal bilgiler dersi genel amaçlarının sosyal bilim disiplinleri veya sosyal bilgilerin doğası açısından sınıflandırılması yapılabilir. Ayrıca amaçlar taksonomik bağlamda da değerlendirilebilir.

5. Kaynaklar

1. Sözer, E., Sosyal Bilimler Kapsamında Sosyal Bilgilerin Yeri Ve Önemi. Sosyal Bilgiler Öğretimi (Ed. G. Can), Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1998, s. 1–14.
2. Sönmez, V., Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999.
3. Akdağ, H. ve Kaymakçı, S., A Chronological Approach To Development of Social Studies Education In Turkey, Educational Research and Reviews (Yayına Kabul Edildi).
4. Aktan, S., Sosyal Bilgilerin Bir Öğretim Alanı Olarak Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Program Tasarılarına Olan Yansımalar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2006.
5. Akyüz, Y., Türk Eğitim Tarihi, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2010.

6. Öztürk, C. ve Otluoğlu, R., Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2003.
7. Safran, M., Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış, Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi (Ed. B. Tay ve A. Öcal), Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 1-19.
8. Üstel, F., Makbul Vatandaşın Peşinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
9. MEB, İlk Mekteplerin Müfredat Programı, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1924.
10. MEB, İlk Mekteplerin Müfredat Programı, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1926.
11. Bilgili, A. S. Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgilerin Temelleri (Ed. A. S. Bilgili), Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 1-34.
12. MEB, İlkokul Programı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1936.
13. Tazebay, A., İlköğretim Programları ve Gelişmeler, Nobel Yayınları, Ankara, 2000.
14. MEB, İlkokul Programı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.
15. Pirinçdane, M., İlköğretim I. Kademe Sosyal Bilgiler Ders Programının Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.
16. Arslan, M., Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri, Millî Eğitim Dergisi, No: 146, Ankara, 2000, Hata! Köprü başvurusu geçerli değil. adresinden 03.08.2011 tarihinde alınmıştır.
17. Ertuğrul, H., Osmanlıdan Günümüze İlköğretim Sisteminin Amaçlarına Kronolojik Bir Bakış, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt: Sayı: 8, Kastamonu, 2000, s. 117-122.
18. MEB, İlkokul Programı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.
19. Kocaoluk, F. ve Kocaoluk, M. Ş., İlköğretim Okulu Programı, Cilt:1, Kocaoluk Yayıncılık, İstanbul, 1999.
20. Günden, S., Sosyal Bilgiler Öğretimine Genel Bir Bakış, İlköğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Sorunları, Türk Eğitim Derneği XIII. Toplantısı. Türk Eğitim Derneği Öğretim Dizisi No: 13, Ankara, 1995, s. 21-46.
21. MEB, İlköğretim Programı, MEB Yay., Ankara, 1998.
22. MEB, İlköğretim 1-5. Sınıflar Programları Tanıtım El Kitabı, MEB Yay., Ankara, 2005a.
23. Ata, B. (2006). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yapılandırmacı Bir Yaklaşım (Ed. C. Öztürk), Pegem A Yayıncılık, Ankara, s. 71-83.
24. MEB, İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4-5. Sınıflar Öğretim Programı (Taslak Basım), MEB Yay., Ankara, 2005b.
25. MEB, İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu (Taslak Basım), MEB Yay., Ankara, 2005c.
26. MEB, İlköğretim 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programı, MEB Yay., Ankara, 2005d.
27. MEB, İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi (8. Sınıf) Öğretim Programı, MEB Yay., Ankara, 2010.
28. Akdağ, H., İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Öğretmen ve Öğrenci Açısından Uygulama Dönütleri (Konya İli Örneği), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.

29. Çayır, K. ve Gürkaynak, İ. (2007). The State of Citizenship Education in Turkey: Past and Present, *Journal of Social Science Education*, Vol: 6, Number: 2, 2007, pp. 50-58.
30. Çelik, H., Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Eğitiminde Önemli Adımlar, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sakarya, 2008, http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/20081/2008125.pdf adresinden 05.08.2011 tarihinde alınmıştır.
31. Dönmez, C., Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgiler Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu (Ed. C. Şahin). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 31-41.
32. Kaymakçı, S., Yeni Sosyal Bilgiler Programı Neler Getirdi?, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Reşat Genç'e Armağan Özel Sayısı, Ankara, 2009, s. 1530-1545.
33. Şahin, M. Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye'de Hayat Bilgisi Dersi Programlarının Gelişimi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 2009, s. 402-410.
34. Tarman, B., Development of Social Studies Curriculum in Turkey and John Dewey's Effect on the Modernization of Turkish Education. *International Journal of Progressive Education*, Vol: 7 Issue: 1, 2011, pp. 45-61.
35. Dönmez, C., Sosyal Bilgiler Programının (1998) Değerlendirilmesi ve Ders Kitapları, *Sosyal Bilgiler Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu* (Ed. C. Şahin). Gündüz Eğitim Yay., Ankara, 2003b, s. 85-95.
36. Örs, H. İlköğretim Okullarında 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Coğrafya Konularının Program Yönünden İncelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007.
37. Keskin, Y., Türkiye'de II. Meşrutiyetten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.
38. Aykaç, N., Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze Sosyal Bilgiler Programının Eğitim Programı Öğeleri Açısından Değerlendirilmesi, *İlköğretim Online*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2011, s. 406-420.
39. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., Ankara, 2005.
40. Ekiz, D., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yay., Ankara, 2010.
41. Kaymakçı, S., 2007. Bir Müfredat Geliştirme Öyküsü: Prof. Dr. Mustafa Safran'la Söyleşi, *Toplumsal Tarih*. No: 159, İstanbul, 2007, s. 87-91.
42. Doğan, İ., *Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2007.
43. Aktekin, S., Yeni Sosyal Bilgiler ve Tarih Dersi Programları, Öğretmen Eğitimi ve Toplumsal Barış, Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü (Ed. K Çayır), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2010, s. 105-113.
44. Barr, R.D., Barth, S. L. & Shermis, S.S. *The Nature of Social Studies*. ECT Publications, California, 1978.
45. Barth, J. ve Demirtaş, A. *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*, YÖK/Dünya Bankası Yay., Ankara: 1997.